

**ОПТИМИСТИЧНИЯТ УКЛОН
НА СЪВРЕМЕННОТО ГЛОБАЛНО
ПРОГНОЗИРАНЕ И ВЪПРОСЪТ
ЗА МИГРАЦИЯТА¹**

Гл. ас. д-р Благовеста Николова

ИИОЗ-БАН

blag_ilieva@yahoo.com

**THE OPTIMISITIC DRIFT IN CONTEMPORARY
GLOBAL FORESIGHT AND THE ISSUE
OF MIGRATION**

Assist. prof. Blagovesta Nikolova, PhD

ISSK-BAS

blag_ilieva@yahoo.com

Summary

The text aims to identify some of the shortcomings of contemporary global foresight which may be traced back to what we could denote as “optimistic drift” in the realm of futures studies. It outlines the prognostic blind spots of such an approach, which leads to the construction of insufficiently adequate and not quite useful projections of the eventual European future and the issue of migration. This in its turn results in institutional unpreparedness and strategic weakness in the face of processes such as the still ongoing European migrant crisis.

Keywords: *global foresight, migration, European Union*

¹Текстът е част от проект, реализиран по Програмата за подпомагане на младите учени в БАН, 2016-2017 г.

I. Въведение

Изострилата се през края на 2015 г., но продължаваща и днес Европейска мигрантска криза от една страна разпали дебати във връзка с противоречията между хуманитарните и правоохранителните ангажименти на националните държави в контекста на членството им в Европейския съюз, а от друга – разкри два много важни момента във връзка с бъдещето на последния. Първо, изглежда, че няма ясна визия за съдържанието на т.нар. Европейски проект, която да очертава „нормативния хоризонт“ на неговото развитие. И второ, инструментариумът, който се използва за опознаване и конструиране на бъдещия контекст, в който Съюзът като особена колективна властова субектност ще оперира (или с езика на съвременното прогнозиране – „ще навигира“) има слабости, които водят до изграждането и позоваването на неадекватни прогнози.

Тук ще се спрем на втория проблем. Ще се опитаме да разберем дали в концептуалните предпоставки на съвременното глобално прогнозиране има нещо, което (въпреки изобилието от данни и информация, на които се радваме днес) отклонява изследователското и прогностично внимание в посоки, водещи до провалени прогнози, включително и по въпроса за миграцията.

II. Европейският съюз и предизвикателствата на бъдещето

В условията на нарастваща сложност на социалния и политически контекст в съвременните общества, както и загубата на ориентири за посоката и интензивността на социалната промяна при една много динамична глобална среда, въпросът за адекватните стратегии спрямо бъдещето излиза на преден план. На различни институционални нива и в рамките на различни политически култури, този проблем бива адресиран по специфичен начин. За едни адекватен инструмент е планът (напр. Китай) или някаква друга форма на нормативно прогнозиране, за други – методите за проучващо прогнозиране (напр. анализът на глобални трендове), за трети – умелото използване възможностите и на двата прогностични подхода. Що се отнася до Европейския съюз и начина, по който се конструира

на институционално ниво неговото възможно бъдеще, без да влизаме в задълбочен дебат, само ще отбележим, че затруднението за реализиране на стратегически документи, задаващи параметри на неговото развитие (като Лисабонската стратегия и стратегията Европа 2020), направи по-осезаема нуждата от задълбочен анализ на някои глобални тенденции и тяхната проекция в бъдещето. Това е част от една по-широка интелектуална нагласа, че е нужно да се култивира *подготвеност* за бъдещето чрез проследяване на трендове (регулярности), идентифициране на предизвикателства (източници на неопределеност) и изработване на политики, които да минимизират рисковете и да насочат към желано развитие. С оглед насърчаването на институционална далновидност на нивото на Европейския съюз е необходимо не само да се почерпи експертиза, която да очерте особеностите на бъдещия глобален контекст, но и да се осигурят условията за смислено институционално взаимодействие по проблемите на бъдещето, така че въпросът за подготвеността да бъде адресиран на различни нива. За целта през 2010 г. е стартиран проект за доброволно междуинституционално сътрудничество в рамките на Съюза и създаване на система за анализ на Европейските политики и стратегии – European Strategy and Policy Analysis System (ESPAS). Тази система възпроизвежда един добре познат от американската практика подход към проблемите на бъдещето, в лицето на Националният съвет за разузнаване на Съединените щати и издаваните през четири години (след всеки президентски избор) доклади „Глобални трендове“ (NIC, 2012). ESPAS, на свой ред, си поставя следните задачи²:

- 1) да предостави рамка за институционално сътрудничество и взаимодействие между Европейската комисия, Европейския парламент, Генералния секретариат на Съвета на Европейския Съюз и Европейската служба за външна дейност по въпросите на бъдещето;
- 2) да произвежда анализи на глобални трендове, в които да са идентифицирани и съответните бъдещи предизвикателства пред Европейския съюз;

² <http://europa.eu/espas/about-espas/index_en.htm>, посетен на 30.05.2016.

- 3) да развива нов капацитет за стратегическа предвидливост в рамките на Европейския съюз и информираното правене на политики.

Важна проява на тези намерения е издеденият наскоро доклад „Глобални трендове 2030: Може ли ЕС да посрещне бъдещите предизвикателства?“ (ESPAS, 2015), на който ще се спрем по-надолу в текста, за да демонстрираме през него някои от причините за недостатъчната подготвеност пред разразилата се през 2015г. Европейска мигрантска криза.

III. Бъдещето на Европейския Съюз и въпроса за миграцията в глобалните прогнози на ESPAS

Докладът „Глобални трендове 2030: Може ли ЕС да посрещне бъдещите предизвикателства?“ датира от края на 2015г., което на практика и подхранва очакването, че известните от 2013 и 2014 г. тенденции³ ще бъдат адекватно отразени в конструирането на контекста, на базата на който Европейският институционален разум бива възпитаван в далновидност. Начинът, по който се мисли бъдещето на Европа в този документ не се различава съществено от начина, по който глобалната среда и съдбата на ЕС в нея се разглеждат и от други подобни издания като споменатите вече доклади „Глобални трендове“, или пък „Глобалните стратегически трендове“ на Министерството на отбраната на Обединеното Кралство. Този документ е наследник на един друг документ, произведен от средите на сигурността в ЕС и занимаващ се с глобалното бъдеще – Global Trends 2030: Citizens in an Interconnected and Polycentric World (ESPAS, 2012). При по-внимателен преглед на тези доклади може лесно да се установи, че наративите за глобалното бъдеще се припокриват, проблематиката и заключенията са идентични, източ-

³ Като например удвояването на броя на заловените нелегални мигранти на границите на Европейския съюз (с 48% между 2012 и 2013), удвояването броя на смъртните случаи в Средиземноморието между 2013 и 2014г., развитието на военните действия срещу Ислямска Държава и вътрешнорегионалните мигрантски потоци в следствие на това, и т.н. (International Organization for Migration, 2014)

ниците на информация, на които се базират анализите в много случаи съвпадат. Както ще се убедим в следващия раздел, това унифициране на дискурса на глобалното прогнозиране е съпътствано от (или пък само създава) споделянето на определени концептуални предпоставки, които насочват прогностичното внимание в не много полезна за реалното посрещане на бъдещите предизвикателства посока.

Проблемът за миграцията е поставен в рамката, през която се мисли по-общо бъдещето на ЕС. Очертаните трендове, идентифицираните предизвикателства и препоръките за възможни политики са обобщени в таблицата по-долу.

Таблица 1. Бъдещето на Европейския съюз – глобални трендове, предизвикателства и препоръки за политики

ТРЕНДОВЕ
По-богато, но застаряващо човечество.
Разрастваща се средна класа в глобален план и нарастващи неравенства в национален.
По-уязвим процес на глобализация, начело с икономическото Г-3 (САЩ, Китай и ЕС).
Трансформираща индустриална и техническа революция.
Нарастваща връзка между климатична промяна, енергийно обезпечаване и конкуренция за ресурси.
Променящ се характер на властта, взаимозависимост и крехък мултилатерализъм.
ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ЗА ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ
Преструктуриране на икономиката.
Към общество на промяната и иновациите.
Справяне с неравенствата.
Възстановяване на доверието в демокрацията.
Подсилване на международната роля на Европейския Съюз.
ПРЕПОРЪКИ ЗА ПОЛИТИКИ
Икономическо догонване (чрез Дигитален съюз, Енергиен съюз, Еврозоната).
Промяна и нови форми на взаимодействие с гражданите, доверие и отговорост.

Заемане с проблема за неравенствата, образованието и здравеопазването.
По-голяма активност в съвместното посрещане на глобални предизвикателства.
По-силно лидерство и подобро стратегическо мислене с помощта на ESPAS.

Източник: ESPAS. 2015. Global Trends to 2030: Can the EU meet the challenges ahead?, <<http://europa.eu/espas/pdf/espas-report-2015.pdf>>, посетен на 25.04.2016

Това са параметрите, около които се конструира възможното бъдеще на Европейския съюз и които имат за цел да информират вземащите решени за политиките и администрацията на Съюза. Те, така да се каже, оформят границите на въображението за евентуалните предизвикателства на дългия срок. В тази картина, появата на т.нар. Европейска мигрантска криза, която бе преживяна и все още бива преживявана като разтърсваща из основи въпроса за Европейския проект, не е предугадана, макар да има достатъчно индикации за нея.

Въпросите на миграцията на свой ред са отразени по традиционния за подобни разработки начин и в рамките на познатия сюжет за застаряваща Европа и нейното икономическо отслабване. Като предизвикателства се посочват намалената продуктивност, липсата на работна ръка в трудоспособна възраст, тромавото маркетизиране на резултатите от научно-изследователска дейност, пенсионната бюджетна тежест върху работещите вследствие на напредъка в медицината и удължаване продължителността на живота. Говори се за необходимостта от внос на високо- и нискоквалифицирана работна сила чрез добре обмислени имигрантски политики. Като риск е спомената трудността за интегриране на мигрантите в обществата-домакини и засилващите се във връзка с това ксенофобски настроения и крайно десни тежнения.

Една друга посока на анализа, касаещ въпроса за миграцията е прогнозата, че нарастващите мигрантски потоци ще са по-скоро вътрешнорегионални или развиващи се към други развиващи се страни (в рамките на глобалния Юг) в следствие на климатични

промени, военни конфликти, нарастващите възможности за намиране на работа в Азия и страните от Залива. Предвижда се Западна Европа да изгуби значението си на първостепенна дестинация, особено за висококвалифицираната работна сила. Обръща се внимание и на факта, че има отлив на висококвалифицирани европейци към Съединените щати и Азия.

Трето, отбелязва се появата и нарастващото значение на нови модели на миграция като професионалната мобилност, кръговата миграция и миграцията на краткия престой, които водят до образуване на трансгранични общности, запазващи културната си независимост в рамките на приемащото общество.

Разбира се, отбелязани са и някои моменти, касаещи вътрешноевропейската сигурност във връзка с миграцията – нарастващото Европейско мюсюлманско население (проекции за 58 млн. или 8% от общото население на Съюза към 2030), опасността от пренасяне на вътрешнорелигиозни конфликти (сунити-шиити) на Европейска почва, мобилността на някои екстремисти и риска от разливането на конфликти от съседни региони чрез завръщане на опасни елементи в съответната им Европейска родина.

Различните сюжетни линии в прогнозиране развитието на мигрантския въпрос в контекста на бъдещето на Европейския съюз са обобщени в таблицата по-долу.

Таблица 2. Миграция и бъдещето на Европейския съюз – „сюжетни линии“ на прогнозния анализ

МИГРАЦИЯТА И ЕВРОПА
Миграцията – средство за повишаване нивата на продуктивност в застаряваща Европа.
Миграцията – подхранваща популизма и ксенофобията в Европа
Миграцията – нови форми и посоки на глобалния мигрантски поток (в страни от Европа)
Миграцията – внос на религиозни конфликти и заплахи за сигурността в Европа

Когато се коментира проблемът за миграцията с оглед на Европейското бъдеще, прави впечатление силната икономизация на

въпроса. Във връзка с това в документа се препоръчва полагането на повече усилия за преформулиране на дебата за миграцията чрез акцент върху контролираната миграция и необходимостта миграционните политики да се адаптират към еволюиращите нужди на икономиката. Хуманитарните аспекти на мигрантския въпрос липсват – като например въпроса за търсещите убежище и кандидатстващи за статут на бежанци хора. Също така прави впечатление, че културно-интеграционните предизвикателства не биват коментирани в дълбочина, а се отбелязват като причина за затруднен внос на така необходимото трудоспособно население, предвид съществуващите вече в приемащото общество социални неравенства и реакциите на популистки, крайно десни и ксенофобски формации.

За целите на този текст не е необходимо да отразим детайлно съдържанието на разглеждания доклад, нито пък да предложим истините за смисъла и естеството на миграционния процес в мисленето на бъдещето за Европа. Задачата на тези редове е да изпълва въпросния прогнозен документ, за да обоснове тезата, че недостатъците на съвременното глобално прогнозиране оказват особено влияние върху институционалната неподготвеност и стратегическата слабост на Европейския съюз пред лицето на всякакъв род „кризи“. Доказателство за това са и подходите към проблема за миграцията. Съществуващата индустрия⁴ за производство на глобални прогнози произвежда определени (интелектуални) нагласи, които задават насоката при конструиране на това, което се възприема за „проблематично“ и „желано“ с оглед на бъдещето и което на свой ред оцелява адекватния анализ на текущи тенденции и техните проекции в бъдещето. Това, макар и непряко, има отношение към начина, по който се разпознават проблемите (или биват игнорира-

⁴ Неслучайно използвам думата „индустрия“, за да подчертая, че зад много от наративите за така нареченото глобално бъдеще, стоят частни тинк-танк организации, които предлагат услугата „прогнозиране“ на заинтересовани институции и организации, като междувременно продават своя „уникален прогностичен инструмент“ – дали ще е специална сценарийна методология, форсайт, дърво на целите и пр. Ролята на различни субекти на „заинтересовано знание“ при създаване образи на бъдещето, консумирани от публични институции, е въпрос, който сам заслужава задълбочен анализ.

ни) и се привижда тяхното решение (или оставаме изненадани и неподготвени). Както бе демонстрирано по-горе, интерпретативната рамка, в която се поставя въпросът за миграцията не позволява в дълбочина да се обследи сложността на този процес. Тя стеснява прогностичното внимание в една икономизирана и оптимистична перспектива за бъдещето, която оставя малко място за по-катастрофичните негови нюанси, особено с оглед на ситуацията в т.нар. Дъга на нестабилност.

Случаят с отразяването на миграцията в наратива за глобалното бъдеще и Европа ни дава повод за размисъл по един важен проблем, а именно – какви концептуални предпоставки обуславяват заниманията с т.нар. глобално прогнозиране и как това се отразява на видимостта на проблеми, касаещи бъдещето на ЕС.

IV. „Оптимистичният уклон“ на съвременното глобално прогнозиране

Съвременното глобално прогнозиране, което се изразява в изготвянето на прогнози за глобалното бъдеще, е част от това, което някои наричат футурология или изследвания на бъдещето (futures studies) – едно поле с особено интереси, развиващо свой обсег от проблеми и решения (методи), със съпътстващите го организационни⁵ и публикационни⁶ органи. Макар да няма статуса на наука, представителите на това поле (голяма част от тях са с различен дисциплинарен произход от академичните среди) или интелектуално движение, както някои го наричат, участват в работата на легитимни публични институции (напр. US National Intelligence Council, UK Ministry of Defence) или се радват на широк публичен интерес (прим. Алвин Тофлър, Нуриел Рубини). Това на практика няма как да не води до известно влияние на нагласите, характерни за това

⁵ Като например World Futures Studies Federation, World Future Society, World Futures Forum и пр.

⁶ Плеяда от академични и популярни списания, посветени на форсайт и прогнозиране, като European Journal of Futures Research, Futures: The Journal of Policy, Planning and Futures Studies, Futuribles, Long Range Planning: International Journal of Strategic Management и много други.

поле, върху нагласите на политици, публични администратори и широката публика.

Изготвянето на глобални прогнози в повечето случаи следва една и съща методика – подбор на основни глобални трендове, източник на социална промяна (демографска динамика, социални неравенства, конфликти, иновации, климатични промени и пр.), и изследване на възможни ефекти, взаимодействието на които може да произведе различни варианти („сценарии“) на бъдещето. Целта е не прогнозиране по същество с претенция за предсказуемост, а изграждане на стратегическа подготвеност с оглед високата степен на непредвидимост, която характеризира днешния глобален контекст.

Фиг. 1. Последните доклади с глобални прогнози – съответно на ESPAS, US National Intelligence Council и UK Ministry of Defence

Изграждането на подготвеност не предполага ясни очаквания за това, което предстои, а трениране на адаптивност към реалност с висока степен на неопределеност. Това разбира се е една силно преувеличена от страна на футурологичното поле позиция, която обаче създава нагласата, че нищо не е предвидимо и едва ли не обитаваме един постоянен дисконтинюитет, в който връзката с вчерашния ден е прекъсната. Такава нагласа има своите последствия не само с оглед на това как посрещаме своето политическо „утре“, но и как конструираме основанията на онова, което наричаме „политическа отговорност“. Това може да обясни защо Европейската мигрантска криза бе преживяна като едва ли не нещо самопораждащо се, без

предвестници и причини назад във времето, а политическата отговорност на Европейския политически и административен елит съвсем не бе свързана с провала на външната политика спрямо Близкоизточния регион.

„Оптимистичният уклон“, за който става дума в този текст, в някакъв смисъл произтича от тази интелектуална нагласа. Предпоставката за доминация на неопределеността води до постепенното отпадане на строго прогностичния ангажимент в глобалните прогнози. Последствие от това е все по-трудното удържане на идеята за континуитет, отказана (или силно възпрепятствана) видимост по отношение на темпоралната състоятелност на явление или процес (сякаш всичко започва от днес и е самопораждащо се) и презентизъм. Това създава една ситуация за занимаващите се с въпросите на бъдещето, която налага концептуално „наместване“ по отношение на възможността за социална промяна. В обмисляне на адекватните модуси на реакция към очертаните в прогнозните документи образи на бъдещето се отбелязва недостатъчността на адаптацията като такъв модус към настъпващите (предвидени) промени и се акцентира върху упражняването на един вид „позитивна“ политическа отговорност (като предварителна отговорност) за *иницииране на промяна* в идентифицирани от прогнозите евентуални „точки на интервенция“ от уловените тенденции/трендове с цел „сграбчване на възможности“ и „редуциране на рискове“. Това на свой ред изисква нагласа за оптимистичен поглед по отношение на бъдещето, т.е. за възможната му променяемост към желани от нас негови варианти. С други думи, набляга се на творческите възможности по отношение на едно желано бъдеще чрез преодоляване празната убедителност на доминиращите скептицизъм и катастрофично съзнание (Schinas, 2012). В рамките на дискурса на съвременното прогнозиране по един почти магически начин тревогата от засилващата се роля на неопределеността и накърнената връзка между причини и ефекти в развитието на глобалните процеси, се превръща в настояване за по-голямата прогностична стойност на оптимистично заредените образи на глобалното бъдеще. Споменатият концептуален ентузиазъм за избягване на неприятни сценарии чрез позитивно преформулиране на проблема може да обясни защо

въпросът за миграцията бе проектиран с оглед на една оптимистична икономическа интерпретация и не бе анализиран в контекста на сложната мрежа от фактори, които задействат този процес на масово движение на хора.

V. Заключение

Настоящият текст се опита да се докосне до една прелюбопитна тема, а именно тази за връзката между бъдещето на Европейския съюз и начина, по който се конструира нагласа за това как трябва да се подходи към въпроса за същото това бъдеще. Използвахме случая с Европейската мигрантската криза, за да илюстрираме, че в самите концептуални жалони на съвременното глобално прогнозиране е заложена интерпретационна ориентация, която може да доведе до „слепи петна“ в идентифицирането и анализирането на значими за бъдещето на Съюза теми. Видя се, че когато бъдещето на миграцията се разглежда само в перспективата на усилията за реализиране на нейната позитивна икономическа значимост, това може да лиши прогностичното внимание от нуждата за задълбочен и адекватен анализ на множеството фактори, които са във връзка с разгръщането на този социален феномен, и в частност – на развитието му на Европейска територия.

Друго интересно заключение от нашия кратък анализ е, че усилията за култивиране на политическа и институционална далновидност (хоризонт на дългия срок) са обременени от особена интелектуална нагласа, която на практика води до многократното подновяване на краткия срок. Защо възможността за разгръщане на събития като Европейската мигрантската криза остава извън полезрението на оптимистично заредените образи на глобалното бъдеще? Такива събития се явяват като изненади или „черни лебеди“ – т.е. като прекъснатост в континуитета, като събития без предвестници и предусловия, реакциите спрямо които изискват спешни стратегии и планове за справяне (отново на краткия срок).

Библиография

- ESPAS, 2015: Global Trends to 2030: Can the EU meet the challenges ahead? <<http://europa.eu/espas/pdf/espas-report-2015.pdf>>, посетен на 25.04.2016
- ESPAS, 2012: Global Trends 2030: Citizens in an Interconnected and Polycentric World <http://europa.eu/espas/pdf/espas_report_ii_01_en.pdf>, посетена на 30.05.2016
- International Organization for Migration, 2014: Global Migration Trends: An Overview, <http://missingmigrants.iom.int/sites/default/files/documents/Global_Migration_Trends_PDF_FinalVH_with%20References.pdf>, посетена на 25.04.2015
- NIC, 2012: Global Trends 2030: Alternative Worlds. <<https://www.dni.gov/index.php/about/organization/national-intelligence-council-global-trends>>, посетен на 30.05.2016 г.
- Schinas, 2012: Schinas, Margaritis, The EU in 2030: a long-term view of Europe in a changing world: keeping the values, changing the attitudes. – In: European View, Centre for European Studies, <http://europa.eu/espas/pdf/article_ms_euin2030.pdf>, посетена на 20.04.2016